

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1994 metai

VILNIUS 1995

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1994

VILNIUS 1995

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1994

VILNIUS 1995

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
2001 Vilnius, Kražių g. 5

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISBN 9986-02-162-6

© Lietuvos istorijos institutas, 1995

ALDONA GAIGALAITĖ

LIETUVOS VALSTYBĖS PAGALBA VILNIJOS LIETUVIŲ ORGANIZACIJOMS 1922–1928 METAIS

Ivadas

Per Lenkijos okupacijos laikotarpį Vilniaus krašto lietuvių padėtimi, kaip ir kitų šalių lietuvių gyvenimu, rūpinosi Lietuvos Respublikos vyriausybė ir visuomeninės organizacijos. Pastarosios tenkinosi aukomis, kurias įvairiomis progomis rinkdavo iš gyventojų. Jos rengdavo vakarus, labdaringas loterijas, taip pat ir kitokiais būdais rinkdavo pinigų atskirtiems nuo savo krašto tautiečiams paremti. Daugiausia tokių lietuvių gyveno Vilniaus krašte, jų padėtis buvo sunkiausia, todėl jiems, tiksliau jų švietimo ir kultūros organizacijoms, buvo skiriamas didžiausias dėmesys. Daug svaresnę paramą, tiek materialinę, tiek ir dvasinę, teikė Lietuvos Respublikos vyriausybė. Jos Užsienio reikalų ministerijos Nepaprastajame biudžete buvo slaptų sąskaitų, skirtų lietuviams, gyvenantiems už Respublikos sienų, remti. Tas sąskaitas tvarkė Ministrų Kabinetas. Jis tvirtindavo sąmatą ir reikalaudavo už ją griežtos atskaitomybės.

Šiame straipsnyje bandome parodyti Lietuvos vyriausybės pagalbą Vilniaus krašto lietuvių organizacijoms 1922–1928 metais ir tos pagalbos teikimo būdus. Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos fonduose išliko beveik visi to meto dokumentai¹, kurie rodo, kiek lėšų iš Lietuvos valstybės biudžeto buvo skiriama Vilniaus kraštui, kokios organizacijos buvo šelpiamos ir kaip į tą kraštą buvo gabenami pinigai bei knygos. Kadangi dėl Vilniaus užgrobimo Lietuva ir Lenkija nebuvo užmezgusios oficialių diplomatinių santykių, tą daryti teko slapta, naudojantis įvairiausiais keliais ir būdais. Per nagrinėjamą laikotarpį Lietuvoje Vilnijos reikalus tvarkė ministerijos įvairių departamentų direktorius, vėliau įžymus istorikas Ignas Jonynas. Jis iš visų Užsienio reikalų ministerijos valdininkų ir kitų su slaptomis išlaidomis turėjusių reikalų žmonių (o jų buvo palyginti nemaža) reikalavo griežtos atskaitomybės, todėl išliko smulkiausi to meto dokumentai. I. Jonynas Vilnijos krašto šalpai vadovavo nuo 1922 m. iki 1929 m.

pradžios. Paskutinį raštą Valstybės kontrolei jis parašė 1929 m. sausio 29 dieną. Vėliau, kai Lenkijos vyriausybė ėmė skųstis dėl Lietuvos kišimosi į Vilniaus reikalus ir lietuvių bei kitų to krašto tautinių mažumų veiklos finansavimo Tautų Sąjungai ir kitų šalių vyriausybėms, piniginiai reikalai, skirti neviešiams Lietuvos vyriausybės veiksams užsienyje, buvo ypač įslaptinti. Juos rodantys dokumentai, kaip ir kiti labai slapti dokumentai, 1940 m. birželio mėn. tikriausiai buvo sunaikinti. Tad nenuostabu, kad Lietuvos centriniame valstybės archyve vėlesnių negu 1928 m. dokumentų apie užsienio lietuvių organizacijų šelpimą iš valstybės izdo aptikti nei man, nei kitiems tyrinėtojams iki šiol nepavyko, o kad ir tada buvo šelpiama, – visi žinome. Taigi dokumentų buvimas nulėmė straipsnio chronologines ribas. Be to, reikia manyti, kad nusistovėję šelpimo keliai ir būdai nepakito iki 1938 m. kovo mėnesio, kai Lenkijos vyriausybė pareikalavo iš Lietuvos užmegzti diplomatinis santykius. Atsiradus diplomatinėms tarnyboms ir pradėjus vieno ir kito krašto lietuviams važinėti per sieną nebe slapta, bet su vizomis, Vilnijos lietuvių šelpimo būdai pakito.

I. Jonynas gerai žinojo, kokia Vilniaus krašto padėtis po prijungimo prie Lenkijos, pažinojo to krašto žmones ir buvo susipažinęs su krašto lietuvių organizacijų veikla. Nuo 1919 m. pradžios jis Vilniuje ir gyveno. Vilnių okupavus Lenkijai, I. Jonynas liko krašte kaip Laikinojo lietuvių komiteto sekretorius, o nuo 1920 m. rugpjūčio iki spalio buvo Lietuvos vyriausybės įgaliotinis Vilniaus kraštui. Kai jis nuo 1920 m. spalio 17 d. iki 1922 m. vasario (formaliai iki birželio 19 d.) dirbo Lietuvos valstybės atstovu Tautų Sąjungos Karinės kontrolės komisijoje Vilniaus krašto reikalams, Lietuvoje prie Ministrų Kabineto buvo sukurta Lietuvos Rytų komisija, kuriai vadovavo Z. Žemaitis ir M. Biržiška. 1922 m. vasario 8 d. I. Jonynas buvo paskirtas į Užsienio reikalų ministeriją, tų metų spalio mėnesį jis perėmė Vilniaus krašto ir Seinų bei Punsko lietuvių įstaigų bei palankių Lietuvai gudų, ukrainiečių, lenkų ir žydų organizacijų šalpa. I. Jonynui perėmus tą darbą, parama vilniečiams, persekiojamiems Lenkijos valdžios, nepaprastai pagyvėjo. Be to, išliko visi dokumentai, išskyrus 1924 metų bylas. Išliko ir 1922 m. pirmojo pusmečio M. Biržiškos piniginės ataskaitos. Iš pradžių I. Jonynas vadovavo Tautų Sąjungos ir Lenkų departamentui, vėliau ėjo Teisių ir administracijos departamento direktoriaus pareigas, bet vilniečių šalpa liko jo rankose. Be jo, Užsienio reikalų ministerijos Tautų Sąjungos ir Lenkų departamente iš pradžių sekretore dirbo Eugenija Joniūnienė, daktilografe Bronė Lazickaitė ir kanceliaristu Kostas Jurgelevičius. Jų visų alga buvo vos 1226 Lt per mėnesį². Jiems talkino kiti Užsienio reikalų ministerijos darbuotojai: slaptosios raštinės vedėja M. Kubiliūtė, kurjeriai ir daktilografės E. Vaivadaitė, O. Razmaitė, Piragaitė, V. Riaubaitė, A. Budnikas ir kiti. Pastarieji dažniausiai atlikdavo kurjerių pareigas.

Valstybės išdo lėšos, skiriamos Vilnijos reikalams

Iš išlikusių I. Jonyno kasmet planuojamųjų išlaidų, jo metinių pusmetinių ir mėnesinių ataskaitų, siunčiamų pinigų kiekio matyti, kad Vilniaus krašte kuriamų lietuviškų mokyklų, bibliotekų ir kitų kultūros įstaigų tinklui remti buvo skiriamos palyginti didelės pinigų sumos. Be to, reikia pažymėti, kad finansiškai buvo remiama ne tik lietuvių, bet ir kitų Lenkijos sprespaudoje atsidūrusių Vilniaus krašto tautinių mažumų, kaip antai: baltarusių, ukrainiečių, žydų ir net prolietuviškai nusiteikusių lenkų, organizacijų veikla. Kaip matyti iš lentelės, iš pradžių, kol lito vertė buvo aukštesnė, kasmet vidutiniškai buvo skiriama daugiau kaip 1 mln. litų. 1926 m. toji suma jau siekė du, 1927 ir 1928 metais – apie 1,5 mln. litų. Pinigai vilniečiams buvo siunčiami ne litais, bet doleriais. Išlaidos didėjo dėl to, kad laipsniškai susikūrė gerai organizuotas lietuvių švietimo ir kultūros įstaigų tinklas Lenkijos okupuotoje Lietuvos dalyje, toms įstaigoms ir mokykloms reikėjo mokytojų, taip pat knygų ir kitų reikmenų; visa tai reikėjo finansiškai remti. Be to, šiek tiek krito lito vertė, na ir, matyt, pabrango pragyvenimas Vilnijoje.

Pinigai, skirti Vilniaus krašto gyventojams ir jų organizacijoms šelpti, buvo imami ne tiesiog iš Užsienio reikalų ministerijos sąskaitos. Kad nekiltų įtarimo net šios ministerijos tarnautojams, jie iš ministerijos specialiojo kredito – Nepaprastųjų biudžeto išlaidų sąmatos būdavo pervedami į paprastąją I. Jonyno einamąją sąskaitą Nr. 62 (Lietuvos banke). Tai buvo kasmet planuojamos maždaug pastovios lėšos, skirtos vilniškėms organizacijoms ir okupuoto krašto tautinių mažumų kultūrinei veiklai finansiškai remti. Būdavo gaunama ir papildomų lėšų, skirtų pavieniams asmenims ir įstaigoms. Pavyzdžiui, 1923 m. birželio 6 d. I. Jonynas pasirašė kvitą, kad iš Švietimo ministerijos vyriausiojo buhalterio gavo 1050 Lt, skirtų pasiųsti į Vilnių dr. J. Basanavičiui kaip 1923 m. sausio–kovo mėnesių pensiją³. Nuo 1927 m. buvo mokama pensija ir Varšuvoje gyvenančiam lietuvių rašytojui Ksaverui Sakalauskui-Vanagėliui. Jam kas mėnesį buvo mokama po 200 litų. Dažnai mokėta už kelis mėnesius iš anksto, nes būdavo sunku perduoti pinigus⁴. Tiek dr. J. Basanavičius, tiek Ks. Vanagėlis tarp Lenkijos valstybėje gyvenusių lietuvių dirbo didelį visuomeninį darbą. Vadovavo oficialiai veikusioms lietuvių draugijoms bei įstaigoms. Be to, atlikdavo įvairius Lietuvos vyriausybės pavedimus. Švietimo ministerija kai kuriems Vilniaus krašto veikėjams, pavyzdžiui, Vilniaus lietuvių gimnazijos mokytojams M. Šikšniui, S. Matjošaičiui, B. Untuliui ir kitiems, mokėjo už lietuvių mokykloms parašytus vadovėlius.

1926 m. kovo 31 d. I. Jonynas prašė Užsienio reikalų ministrą skirti 12 000 Lt, kad būtų galima sumokėti Taupomųjų valstybės kasų valdybai už paskolą, kurią 1925 m. paėmė Vilniaus lietuvių sanitarinės pagalbos draugija per dr.

**Lietuvos valstybės biudžeto lėšos,
skirtos Vilniaus krašto gyventojams remti (litas; 1922–1928 m.)***

Metai	1922**		1923		1925***		1926		1927		1928	
	Išleista	Gauta	Išleista	Gauta	Išleista	Gauta	Išleista	Gauta	Išleista	Gauta	Išleista	Gauta
I	120 604,42	50 160	45 490,93	135 000	120 604,42	125 625	150 394,70	125 000	2 956,39 ^y	140 193,22	140 193,22	140 193,22
II	123 969,73	123 380	124 128,80	135 000 ^y	123 969,73	250 400	159 416,00	260 000	7 656,23	129 689,55	129 689,55	129 689,55
III	139 069,20	68 830	53 298,75	166 000	139 069,20	150 000	150 532,97		132 736,20	135 000,00	131 000,65	
IV	185 555,07	55 583	55 583,56	125 000	185 555,07	1 500 000	138 563,40	125 000	109 401,45	150 000,00	146 327,24	
V	126 717,44	80 922	79 075,39	131 800	126 717,44	130 000	141 436,60	125 000	154 650,40	150 000,00	153 151,00	
VI	129 601,40	82 404	90 010,52	125 000	129 601,48	275 000	138 368,79	125 000	131 413,90	150 000,00	156 807,75	
VII	–	46 960	53 359,85	130 000	131 980,55	130 000	143 997,93	125 000	131 381,50	175 000,00	152 930,64	
VIII	–	108 182	106 069,20	150 000	129 524,30	140 000	138 114,68	125 000	136 344,35	150 000,00	149 858,50	
IX	–	50 000	53 546,90	130 000	134 748,30	140 000	139 968,79	125 000	129 449,93	113 307,49	142 518,35	
X	25 004,35	50 000	53 735,53	125 000	132 766,90	140 000	135 601,75	150 000	130 429,25	204 000,00	209 491,00	
XI	23 856,35	235 555 ^v	236 848,48	166 500	137 928,45	140 000 ^z	136 162,43	150 000	154 678,35	8 221,00		
XII	50 565,73	116 245	116 275,41	170 220	178 394,00	429 786	414 197,45	65 000	277 901,55	6 4440,00	10 193,00	
Iš viso:			1 067 638	1 067 423,32	1 653 014	1 670 859,84			1 500 000	1 499 000,00 ^z		

*Lentelė sudaryta iš I. Jonyno ataskaitų, išlikusių šiose Lietuvos centrinio valstybės archyvo bylose: F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 146., L. 2, 261; B. 144, L. 13–14; B. 34. L. 2, 8, 19, 92, 140, 192, 256; B. 37. L. 3, 6, 8, 261; B. 39. L. 3, 4, 6, 82, 83, 91, 102, 116, 208, 216; B. 40. L. 3, 4, 9, 18, 40, 61, 68, 68a, 89, 103, 143, 239; B. 151. L. 8.

**1922 m. sausio–birželio mėnesių išlaidos, atrodė, apskaičiuotos markėmis.

***1924 m. duomenys neįrašyti, nes nerasta tų metų bylų. Stokojama duomenų ir apie 1922 m. gautas lėšas, dėl to jos irgi neįrašytos į lentelę.

^v1923 m. lapkričio ir gruodžio mėnesį gautos lėšose yra dar ir centų.

^y1926 m. išlaidos buvo didesnės nei pajamos, todėl I. Jonynas susitarė su valstybės kontrolieriumi–revizoriumi J. Mašiotu, kad bus atskaityta 1927 metais. Dėl to vilniečiams per pirmus du 1927 m. mėnesius buvo skiriama tiek nedaug pinigų.

^z1925 m. be pinigų, skirtų iš Užsienio reikalų ministerijos Nepaprastojo biudžeto specialaus kredito, dar 17 215,90 Lt buvo gauta iš Ministrų Kabineto.

^žŠią sumą įrašėme, nors duomenys dokumente praleisti.

¹Galutinių sumų autorė neskaitydavo, pateiktas, kurios buvo I. Jonyno ataskaitose Valstybės kontrolei. Jos gali nesutapti su 1 lentelės duomenimis, nes būdavo atveju, kai pinigų likdavo iš praeitų metų, tada likutis buvo pridėdamas prie kitų metų sumos. Pasielkydavo, kai pinigų trūkdavo. Šias sumas pateikėme tik kaip konkretų faktą, kad skaitytos matytų, kiek pinigų per metus buvo skiriama Vilniaus gyventojams ir jų organizacijoms.

V. Alseikienę, už kurią laidavo A. Randomanskis, J. Semaška ir inžinierius V. Račkauskas. Paskola buvo paimta norint išsaugoti Vilniuje Lietuvių polikliniką – kitaip ją dėl lėšų stokos būtų tekę uždaryti. Ministras paskyrė 12 000 Lt paskolos likvidavimui ir ji 1926 m. balandžio 1 d. buvo apmokėta⁵. Kartu per dr. J. Basanavičių buvo pasiūsta 800 dolerių Lietuvių sanitarinės pagalbos poliklinikai Vilniuje. Išliko J. Basanavičiaus, kaip valdybos nario, gavusio tuos pinigus, jau drebančia ranka pasirašytas parašas – paskutinis jo parašas šiuose dokumentuose⁶.

Greta iš Valstybės biudžeto per Užsienio reikalų ir kitas ministerijas Vilnijai skiriamų lėšų, pinigų ir net daiktus siųsdavo JAV lietuviai. Tai rodo Lietuvių komiteto pirmininko K. Stašio laišakai, rašyti 1923 metais⁷.

Svarbiausios finansiškai remiamos Vilniaus krašto lietuvių veiklos sritys

Kam ir kiek pinigų buvo skiriama, geriausiai matyti iš I. Jonyno piniginių ataskaitų, kurias jis rašė kas mėnesį, kas pusmetį ir kasmet, taip pat iš panašių Vilniaus lietuvių komiteto bei pavienių įstaigų vadovų ataskaitų, iš lėšas gabenusių asmenų pakvitavimų* ir pakvitavimų tų, kurie jas gavo. Rašytojo, kunigo ir Seinų „Žiburio“ gimnazijos direktoriaus M. Gustaičio ataskaitos yra konkrečiausios ir dalykiškiausios. Jis rūpinosi Seinų–Punsko krašto lietuvių švietimu ir organizacijomis. Jo vadovaujamoje Seinų gimnazijoje Lazdijuose mokėsi vaikai iš Lenkijos okupuoto Suvalkų trikampio. Tai matyti iš priede spausdinamo 2-ojo dokumento.

Pateikti bendrus kurių nors metų duomenis apie sunaudotas lėšas būtų sunku – nėra visų dokumentų, todėl duomenys būtų nepilni ir netikslūs. Tenka naudotis pavieniais dokumentais ir juose pateikiamais faktais. Jie tam tikru atžvilgiu konkrečiau atspindi to meto Vilnijos lietuvių gyvenimą ir veiklą.

1923 m. I. Jonyno mėnesinėse ataskaitose visi finansiškai remiami objektai dalijami į 3 grupes. Pirmajai grupei skiriama lietuvių gimnazija Vilniuje, prieglaudos, lietuvių, lenkų, žydų, baltarusių spauda ir kiti vilniškių reikalai. Antroji grupė – Švenčionių gimnazija ir „Ryto“ draugija. Trečioji grupė – Punsko–Seinų lietuviai; čia taip pat įrašytos įvairios išlaidos vietoje, t.y. Kaune, tokios kaip pinigų keitimo iš litų į dolerius, pašto ženklų pirkimo, pinigų pergabenimo, komandiruočių ir panašios. Grupėms skiriamos lėšos labai skyrėsi. 1923 m. balandį I grupės objektams buvo skirta 42 900 Lt arba 4290 dolerių, II – tik 5920 litų (592 doleriai), o III – 5000 litų (500 dolerių). Be to, pastaboje nurodytos smulkesnės vienkartinės išmokos. Pavyzdžiui, karo belaisviams, kurių tuo metu dar buvo Lenkijoje, šelpti pasiūsta 199 doleriai. Dvasinės seminarijos auklėtiniui Jonui Valušui skirta 40 dolerių⁸. 1923 m. gegužės mėnesio ataskaitoje prie vienkartinių išmokų įrašyta 15 dolerių J. Basanavičiui ir 8 – jo va-

*Straipsnyje paliekami tuo metu vartoti terminai: *pakvitavimas*, *kvitas*, o kur jų nėra, rašoma tiesiog *raštelis*. – *Aut. ir red.*

dovaujamai Lietuvių mokslo draugijai, 50 dolerių – K. Stašiui, Laikinojo lietuvių komiteto pirmininkui, 5 doleriai – kun. V. Jezukevičiui, T. Vrublevskiui sumokėta 500 litų (neaišku už ką). Kažkokiai skolai apmokėti skirta 640 dolerių. Vienkartinės išmokos taip pat buvo skirtos stačiatikių vyskupui Eleuterijui (1000 Lt) ir Tautų Sąjungos kontrolės komisijos, kuri dirbo Lietuvoje, išlaidoms apmokėti (37 242 šveicariški frankai) bei panašioms reikalsms⁹.

1923 m. Vilnijos reikalams skiriamos lėšos buvo didesnės dar ir dėl to, kad buvo nupirkti du namai. 1923 m. gegužės 13 d. K. Stašys laiške I. Jonynui rašė, kad namus pirkęs jo neatsiklausęs, nes neturėjęs laiko. Jei vieną kitą dieną būtų praleidęs, tai tie namai būtų kitiems atitekę. Prieš pirkdamas pasitaręs su dr. J. Basanavičiumi ir su Vieštautu. Kadangi aplenkęs Lietuvių laikinąjį komitetą (bijojęs, kad dėl kai kurių narių asmeninių santykių pirkinys bus sukliudytas), dabar turintis daug nemalonumų¹⁰. Lietuvos vyriausybės vadovai pirkiniui pritarė ir jau gegužės mėn. išlaidos padidėjo 2000 dolerių, skirtų sumokėti „Švyturio“ bendrovei, iš kurios tie namai buvo nupirkti. Namai, esantys Labdarių ir Literatų gatvėse, buvo nupirkti K. Stašio vardu. Išlikę 1923 m. birželio 12 d. „Švyturio“ bendrovės vadovų J. Rinkevičiaus, St. Jackevičiaus ir J. Strazdo pasirašyti kvitai apie per du kartus po 1000 dolerių gautus pinigus¹¹. Vėliau, 1930 m., A. Jakšto gatvėje buvo nupirkti dar vieneri namai. Lietuvos vyriausybės lėšomis pirktais namais naudojosi Vilniaus krašto lietuvių organizacijos, juose buvo prieglaudos, bendrabučiai ir kitos įstaigos.

Iš Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto ataskaitų matyti, kaip gautos iš Lietuvos lėšos buvo skirstomos Vilniuje, kiek ir kokios organizacijos jų gaudavo. 1925 m. sausio–kovo mėnesių ataskaitoje nurodyta, kad gauti 39 017,65 Lt buvo išleisti taip: Vilniaus lietuvių gimnazijai skirta 6521 Lt, Vilniaus krašto lietuvių švietimo draugijai „Rytas“ – 5192 Lt, Lietuvių pedagoginiams kursams Vilniuje – 3214 Lt, Švenčionių lietuvių gimnazijai – 3279 Lt, „Ryto“ draugijos skyriui Švenčionyse – 6760 Lt, Vilniaus krašto mokytojų draugijai – 150 Lt, Vilniaus lietuvių prieglaudai – 7500 Lt, Amatų mokyklai – 90 Lt, laikraščių finansavimui – 2493,15 lito (tarp jų buvo finansiškai remiamas ir vienas laikraštis lenkų kalba, kuriam kas mėnuo buvo skiriama po 100 Lt). Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkui už 3 mėnesius sumokėta tik 57 Lt, sekretoriui – 30 Lt, išdininkui – 60 Lt, nariams – po 14 Lt, raštininkui – 45 litai. Piniginės pašalpos buvo mokamos ir Vilniaus universiteto studentams lietuviams. Pavyzdžiui: H. Horodničiui – 60 Lt, Stankevičiui – 60 Lt, Čenytei – 60 litų. Tuo pat metu Seinų–Punsko lietuviams, daugiausia švietimo reikalams, buvo skiriama po 3000 litų kas mėnesį¹². Šie pinigai buvo naudojami gimnazijai ir mokinių bendrabučiai išlaikyti, išdalijami mokiniams kaip pašalpos ir kitiems reikalams (žr. priedo 2-ąjį dokumentą).

Kitų metų ir mėnesių ataskaitos labai panašios. Jos rodo, kad kiek mažiau pinigų buvo skiriama kunigų seminarijų klierikams. Jie paprastai gaudavo po

20 Lt, o kiti studentai nuo 45 iki 60 litų. Pašalpos padidėdavo prieš Kalėdas ir Naujuosius Metus, nes buvo skiriamas Kalėdų priedas visiems tarnautojams, pinigai laikraščiams ir kalendoriams užsisakyti kitiems metams ir kitiems reikalams. Pavyzdžiui, 1925 m. gruodžio mėnesio išlaidas padidino pinigai, skirti Lukiškių kalėjimo kalinių lietuvių maistui pagerinti (109,60 Lt), kalinių ir pavargėlių pašalpai – 48,34 Lt, kelionių į Varšuvą išlaidos – 224,04 Lt, baudos laikraščiams, kuriems bylas visą laiką keldavo lenkiškoji Vilniaus administracija, siekė 109,85 lito. M. Gustaitis 1925 m. gruodžio 28 d. gavo iš I. Jonyno, berods, papildomus 3000 Lt; juos išdalijo neturtingiems Seinų „Žiburio“ gimnazijos mokiniams.

Seinų–Punsko apylinkių vaikai mokėsi ne tik Lazdijų, bet ir Kauno gimnazijose. Kaip rodo 1924 m. gruodžio 12 d. bendrabučio vadovių ataskaita, Vilnijos moksleivių, gaunančių pilną išlaikymą Kauno „Žiburėlio“ bendrabutyje, reikalams 1924 m. nuo liepos mėnesio iki lapkričio 16 d. išleista 2339,92 lito. Bendrabučiu išlaikyti reikėjo vis daugiau pinigų. Kaip matyti iš F. Bortkevičienės ir Z. Augustonienės 1925 m. kovo 25 d. ataskaitos, joms neužteko iš I. Jonyno gautų 2000 litų, nes 2 mėnesių išlaidos siekė 2200 litų. Tada Užsienio reikalų ministro V. Čarneckio įsakymu B. K. Balučiu vilniškių bendrabučiu išlaikyti buvo duota 2500 litų¹³. 1925 m. pradžioje „Žiburėlio“ bendrabutyje Kaune gyveno 20 okupuoto Vilniaus krašto lietuvių moksleivių. 17 jų buvo pilnai išlaikomi, t.y. jiems buvo skiriama po 60 Lt kas mėnesį, o trims buvo duodami tik pietūs. Kauno gimnazijose mokėsi Vincas Uždavinsys, vėliau įžymus žurnalistas, Vilniui vaduoti sąjungos (Lietuvoje) pirmininkas, Vladas Žemaitis, Ksaveras Gimžauskas, Antanas Morkūnas ir kiti.

Vilnijos lietuviams mokyti Lietuvoje buvo lengviau – jiems buvo stengiamasi sudaryti geras sąlygas. Tačiau trukdė kita negerovė. Jie atostogų metu negalėjo grįžti į tėvų namus (buvo sunku pereiti per demarkacijos liniją). 1925 m. lapkričio 30 d. laiške I. Jonynui M. Gustaitis pasiūlė pradėti Seinų ir Punsko mokinius ruošti mokyti Vytauto Didžiojo gimnazijoje Vilniuje. I. Jonynas pritarė, ir M. Gustaitis ėmė papildomai ruošti 10 mokinių mokyti Vilniuje. Tačiau vaikai į Vilnių nenorėjo važiuoti ir naujaisiais mokslo metais į Vytauto Didžiojo gimnaziją įstojo tik 2 mokiniai¹⁴.

Buvo siekiama, kad lietuvių vaikai turėtų sąlygas mokyti Seinų lenkų gimnazijoje. Seinuose buvo įkurtas „Žiburėlio“ bendrabutis, išlaikomas per M. Gustaitį, o 1925 m. perduotas „Ryto“ draugijai ir per ją finansiškai remiamas.

Lietuvos vyriausybė, siekdama Lenkijos okupuotoje Vilnijoje išlaikyti lietuvių, neleisti jau anksčiau prasidėjusio lenkinimo tolesnės bangos ir lietuvių asimiliacijos, daugiausia lėšų skyrė mokykloms ir švietimui lietuvių kalba. Reikia pažymėti, kad tai davė teigiamų rezultatų. Kovodami prieš Lenkijos administracijos vykdomą tautinių grupių engimą Vilniaus krašte, lietuviai, susibūrę

apie savo organizacijas, veikliai plėtojo savo kultūrą, lavinosi ir mokėsi, siekė aukštesnio mokslo, tapo specialistais, toliau švietusiais tautiečiais.

Lietuvos pagalba Vilniaus krašto tautinėms mažumoms.

Lietuvos vyriausybė rėmė ne tik lietuvių, bet ir kitų Vilniaus krašto tautų tautinę veiklą, ypač tautinių mažumų tų tautų, kurios dėl socialinės santvarkos skirtumo ar kitų priežasčių negalėjo tų savo mažumų remti. Baltarusių tautinei veiklai buvo vadovaujama iš Kauno. Čia gyveno grupelė jų patriotų: V. Lastauskas (Lastovskis), K. Duž-Dušeuskis, V. Borisavičius (Borisovičius), A. Budnikas ir kiti. V. Lastauskas ir K. Duž-Dušeuskis leido „Kryvič“ – mėnesinį literatūros, kultūros ir visuomeninio gyvenimo žurnalą baltarusių kalba. Jo leidimą ir platinimą rėmė Lietuvos vyriausybė. Iš I. Jonyno sąskaitų matyti, kad baltarusių veikėjams kas mėnesį buvo mokamos algos, Kaune išlaikomas jų visuomeninei veiklai skirtas butas, jų literatūra ir lėšos tautinei veiklai buvo siunčiamos į Vilnių. 1925 m. gegužės mėnesį, kaip matyti iš I. Jonyno ataskaitos, K. Duž-Dušeuskiiui buvo mokama 600 Lt pensija, V. Lastauskas gavo 750 Lt, V. Borisavičius – 320 Lt, A. Budnikas – 140 Lt algą kas mėnesį. Už Gudų veikimo centro butą tuo metu sumokėta 150 Lt, už elektrą – 32,40 Lt, už laikraščio leidimą – 4400 Lt, už gudų kalba išleistas knygas – 152,09 Lt, o kiek vėliau už jas dar du kartus mokėta po 840 litų¹⁵. Nuo 1925 m. baltarusiai dar pradėjo leisti laikraštį „Exo“ [„Aidą“]. Jį finansiškai (po keliolika litų) irgi rėmė Lietuvos vyriausybė. Laikraščiai ir knygos baltarusų kalba buvo leidžiami F. Sokolovienės ir G. Lano spaustuvėje Kaune, kuri buvo Maironio 10/12, bei S. Neuman'o spaustuvėje, buvusioje Laisvės Alėjoje Nr. 62. Pirmajai spaustuvei už knygų leidimą 1925 m. lapkričio 3 d. buvo sumokėta 840 Lt, o antrajai tų pačių metų ir to paties mėnesio 27 d. – 1900 litų¹⁶.

Be Gudų veikimo centro, Kaune veikė ir Lietuvos baltarusių draugija „Vyzvalenje“ [„Išsivadavimas“]. Iš dokumentų atrodo, kad jai 1926 m. vadovavo Andrejus Borovskis. Ją taip pat šelpė Lietuvos vyriausybė. 1926 m. neišaiškintam jos leidiniui Berlyne buvo pagamintos klišės, už kurias Lietuvos pasiuntinybės sekretorius S. Lozoraitis sumokėjo ir vėliau iš Užsienio reikalų ministerijos slaptos sąskaitos atsiėmė 1394,60 lito¹⁷.

1927 m. rugsėjo 30 d. buvo likviduotas Gudų veikimo centro butas Kaune ir atleistas kurjeris Antanas Budnikas. Įstaiga, kuri buvo iš dalies perėmusi buvusios Gudų reikalų ministerijos funkcijas, po 9 metų veiklos (įskaitant ir ministerijos veiklą) buvo oficialiai likviduota, tačiau baltarusių veikla Lietuvoje nenutrūko, kaip ir nesibaigė Lietuvos vyriausybės pagalba baltarusių veiklai Vilniaus krašte. Kiti baltarusių veikėjai (išskyrus kurjerį) Lietuvoje gaudavo tokias pačias algas ir pensijas kaip ir anksčiau, buvo mokama už jų laikraščių ir knygų leidimą, taip pat buvo padedama juos gabenti į Vilniaus kraštą ir dar kas mėnesį mokama po 1500 litų¹⁸.

Šiose finansinio pobūdžio bylose išliko nedaug duomenų apie paramą ukrainiečių veiklai Lietuvoje, Vilniaus krašte ir Vakarų Ukrainoje (pastaroji tuo metu irgi priklausė Lenkijai). Yra tik organizacijos vadovo Volodimiro Bandrivskio [Володимир Бандрівський] ukrainiečių kalba pasirašyti pakvitavimai apie pinigų gavimą iš I. Jonyno ir I. Jonyno įrašai mėnesinėse ataskaitose. V. Bandrivskis pasirašydavo 5000 Lt kvitus; tokia pati suma įrašyta ir ataskaitose. Tačiau tie pinigai nebuvo mokami kas mėnesį. Kai kuriais metais tiek buvo skiriama kas metų ketvirtį. Kitais metais, atrodo, dar rečiau. Yra ir didesnių vienkartinųjų išmokų. Pavyzdžiui, 1925 m. rugpjūčio 5 d. Berlyne V. Bandrivskiui buvo perduota 20 000 litų¹⁹. Tuos pinigus, matyt, ukrainiečiai leido savo knygoms spausdinti ir kitai tautinei veiklai Lenkijos okupuotoje Ukrainoje ir Vilniaus krašte, iš dalies ir Lietuvoje remti.

Dar mažiau duomenų yra apie Vilnijos žydų veiklos finansavimą. Rasta tik 1922 ir 1923 metų duomenų. Pavyzdžiui, 1922 m. spalio mėnesį žydams buvo duota 1 mln. markių, o lapkričio mėnesį – 1000 Lt ir dar 500 Lt jų spaudai, laikraščiui „Unzer Freind“ [„Mūsų draugas“] finansiškai remti. Gruodžio mėnesį, tikriausiai laikraščio reikalams, vėl duota 500 litų. Tokia pati pašalpa suteikta laikraščiui ir 1923 m. sausio 25 d.²⁰. Pinigai žydų organizacijoms ir jų spaudai remti buvo perduodami per Ministerio be portfelio žydų reikalams reikalų vedėją L. Šapiro. Išliko jo pakvitavimai. Iš kai kurių užuominų atrodo, kad vėliau šiek tiek pinigų antilenkiška veikla užsiimančioms žydų organizacijoms perduodavo Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto vadovai iš tų lėšų, kurias gaudavo iš Lietuvos užsienio reikalų ministerijos. Žydų organizacijos buvo remiamos viso pasaulio žydų. Jos buvo palyginti turtingos ir visuomeniniais pagrindais palaikydavo sunkiai besiverčiančius ir tarpukario laikotarpiu Lenkijos valdžios ne itin toleruojamus savo tautiečius bei jų organizacijas.

Lietuvos vyriausybė rėmė ir proletuvišką lenkų kalba leidžiamą spaudą. Kiekvienoje mėnesinėje I. Jonyno ataskaitoje po kelis šimtus litų skirta lenkų laikraščiams (žr., pvz., priedo 1-ąjį dokumentą).

Pinigų nugabenimo vilniečiams būdai

Kadangi Lietuva su Lenkija tarpukario laikotarpiu neturėjo diplomatinių santykių, Lietuvos valstybei buvo labai sunku teikti pagalbą vilniškėms lietuvių ir kitų tautų organizacijoms. Pradėjęs šiam darbui vadovauti I. Jonynas kartu paveldėjo ir tam tikrą patirtį. Buvo nutiesti kurjerių keliai iki demarkacijos linijos ir už jos. Kurjeriais iki pasienio ar iki paties Vilniaus dažniausiai vykdavo E. Vaivadaitė, O. Razmaitė, V. Riaubaitė, Piragaitė. Iš išlikusių piniginių pakvitavimų matyti, kad jos dažniausiai važiuodavo į Vievį, Alytų, Merkinę, Uteną, ten pinigus perduodavo kitiems žmonėms, gyvenantiems prie demarkacijos linijos. Pastarieji pernešdavo per sieną, o toliau dažnai gabendavo jau treči

asmenys. E. Vaivadaitė dažnai pati vykdavo į Vilnių, kuriame gyveno jos tėvai; jų lankymas įvairiomis progomis buvo tų kelionių priedanga.

Reikšmingą kurjerio darbą pernešant pinigus per demarkacijos liniją atliko Kirdeikių klebonas kun. Juozas Breiva (1891–1939). Per jį I. Jonynas siųsdavo didžiausias pinigų sumas; pastarosios kartais siekdavo ir 10, ir 15 tūkstančių dolerių. Paprastai pats kunigas atvažiuodavo į Kauną pasiimti pinigų. Vykdavo, kaip ir kiti to meto gyventojai, iš Kirdeikių iki Saldutiškio arkliais, dažnai samdyta pastote. Iš Saldutiškio – traukiniu į Kauną. Kaune kunigas paprastai sustodavo viešbutyje, kur jam būdavo perduodami pinigai. I. Jonynas reikalavo, kad reikalui esant, su juo susitiktų tik jo bute, tik į jo butą Rūtų gatvėje Nr. 3 rašytų laiškus. Iš Kauno kun. J. Breiva grįždavo tuo pačiu keliu. Yra išlikusios jo atskaitos I. Jonynui, nes kelionė buvo apmokama. Pavyzdžiui, 1926 m. spalio mėnesį ji kainavo 291,40 lito²¹. Kai dėl kokių nors priežasčių J. Breiva negalėdavo važiuoti į Kauną pats, kurjerės nugabendavo pinigus į Uteną ar Saldutiškį. Kartais jis pats pasiųsdavo patikimą žmogų pinigų paimti. Pavyzdžiui, 1926 m. gruodžio 22 d. jis pasiuntė, kaip rašo M. Kubiliūtei, savo auklėtinį Antaną Mažeiką, nes pats prieš Kalėdas negalėjo palikti bažnyčios. A. Mažeika atvežė į Kirdeikius 14 000 dolerių²². Tolesnį pinigų gabenimą per demarkacijos liniją kunigas organizavo naudodamasis visokiomis galimybėmis. Pasienio gyventojai turėjo teisę pereiti demarkacijos liniją, kai ji dalijo jų ūkius ar kitas naudmenas. Du kartus per metus Lenkijos valdžia prie demarkacijos linijos gyvenantiems lietuviams, žydams, lenkams leisdavo aplankyti savo gimines, jų kapus. Valsčiaus centre Kaltanėnuose ar kitur buvo organizuojami jų susitikimai. Kunigas J. Breiva naudojosi jais pats ir panaudodavo kitus. Ant kai kurių pakvitavimų užrašytas vietovės pavadinimas „Linkmenys“²³ turėjo reikšti, kad pinigai jau laimingai pergabenti per demarkacijos liniją. Per ją pinigai buvo gabenami ir slapta. Juos pernešdavo vargonininkas S. Gimžauskas (kompozitoriaus A. Gimžausko tėvas), M. Martinaitis, Lietuvoje studijavę Vilniaus krašto studentai ir kiti patikimi žmonės.

Iš smulkių užrašėlių ant pakvitavimų matyti, kad dažnai pinigai per demarkacijos liniją buvo nešami ne visi iš karto. Didesnė jų suma paprastai buvo pernešama per du ar tris kartus. Didelėmis pinigėmis lėšomis buvo bijoma rizikuoti. Archyvuose neteko užtikti nei vieno atvejo, kad pinigai nebūtų pasiekę tų vilniškių įstaigų, kurioms jie buvo skirti. Yra tik viena užuomina, kada kunigą J. Breivą I. Jonynas kviečia atvykti į Kauną dėl „mūsų bylos“²⁴. Taip pat vieną kartą I. Jonynas su apsauga keliavo prie demarkacijos linijos į Kernavės apylinkes, tačiau koks buvo tos kelionės tikslas, iš piniginės atskaitos neaišku. Tai galėjo būti ir paprasta inspekcinė kelionė, ir koks nors sutrikimas gabenant pinigus per sieną tose apylinkėse, ir bandymas rasti naują kelią ar net paprastas eilinis pinigų vežimas²⁵.

I. Jonyno vadovaujamas departamentas Vilniaus krašto gyventojams Lietuvos valstybės skiriamus pinigus perduodavo ir kitais būdais. Buvo panaudojami Kairiūkščių, Vileišių, Alseikų, Vaivadų ir kitų, kurių vieni gyveno Vilniuje ar Vilniaus krašte, o kiti Lietuvoje, šeimos ar giminės ryšiai. Šeimos švenčių proga giminės vieni kitus lankydavo ir tuo atveju buvo naudojamosi į Vilnių keliaujančiais ar iš Vilniaus atvykstančiais. Kai kada į Vilnių nukeliavusieji, jeigu dėl kurių nors priežasčių ir nebuvo gavę iš I. Jonyno kanceliarijos pinigų, palikdavo ten nuosavus, o grįžę atsiimdavo iš Užsienio reikalų ministerijos. Pateiksime keletą pavyzdžių. Vilniaus mokytojų seminarijos direktoriumi iki 1926 m. dirbo didelės Kairiūkščių šeimos tėvas Juozas. Jo sūnus Stasys Kairiūkštis, Lietuvos švietimo ministerijos aukštas pareigūnas, pas jį 1922 m. lapkričio 3 d. važiuodamas kartu nugabeno vilniečiams 463 dolerius, gautus iš I. Jonyno²⁶. Juozas Kairiūkštis Laikinajam Vilniaus lietuvių komitetui įmokėjo 600 dolerių, kuriuos 1925 m. liepos 6 d. atvykęs į Kauną atsiėmė iš I. Jonyno litais (6000 Lt)²⁷. 1927 m. pabaigoje Juozas Kairiūkštis, būdamas Kaune, gavo iš ministerijos nuvežti į Vilnių Laikinajam lietuvių komitetui 10 500 dolerių, mėnesinę vilniečiams skiriamą sumą²⁸, o prieš metus (1926 m. rugpjūčio 3 d.) nuvežė 5000 dolerių²⁹. Išliko ir Juozo dukters menotyrininkės H. Kairiūkštytės-Jacinienės pasirašytų kvitų³⁰.

Vilniečių paramai skiriamas mėnesines pinigų sumas kartais perveždavo Veronika Alseikienė. 1925 m. rugpjūčio 13 d. ji Vilniuje savo vyrui D. Alseikai įteikė 12 600 dolerių³¹. Veždavo pinigus ir Emilija Vileišienė. 1927 m. kovo 7 d. ji gavo nuvežti D. Alseikai 10 000 dolerių³². Kaip jau minėjau, tiesiog į Vilnių pinigus nuveždavo E. Vaivadaitė, nes Vilniuje Kalvarijų gatvėje gyveno jos tėvas Jonas Vaivada³³. Beje, dažnai į Kauną atvykdavo ir jis pats. Jo kelionės būdavo net dažnesnės³⁴.

Iš Lietuvos į Vilnių keliaujantys visuomenės veikėjai, kunigai ir kiti žmonės I. Jonyno būdavo aprūpinami vadinamaisiais brangiais bagažais. Mėnesines ar net didesnes sumas po kelis kartus nuvežė kun. P. Dogelis, vysk. P. Bučys, K. Kiršanskas, D. Palevičienė ir kiti³⁵.

Parsiveždavo pinigų ir patys Vilniaus lietuvių organizacijų vadovai, kai tik atvykdavo į Lietuvą. Antai ne kartą pinigus Vilniaus krašto lietuvių reikalams tiesiog į rankas gavo Laikinojo komiteto pirmininkai K. Stašys ir D. Alseika³⁶, taip pat „Ryto“ draugijos pirmininkai kun. P. Kraujelis ir kun. K. Čibiras, Šv. Kazimiero draugijos vadovas kun. N. Raštutis, Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto sekretorius K. Valeckas, Švenčionių gimnazijos direktorius kun. K. Trukanas, dr. J. Šlapelis ir kiti³⁷.

1927 m. vasario 16 d. Vilniuje mirė dr. J. Basanavičius. Laidotuvės įvyko Vilniuje vasario 19 dieną. Iš Lietuvos jose dalyvavo dvylikos žmonių delegacija, kuriai vadovavo M. Biržiška. Tarp delegatų buvo ir dainininkai V. Grigaitienė ir A. Sodeika. Važiavo per demarkacijos liniją trimis pastotėmis arkliais.

Tik dainininkai grįžo per Rygą (joje surengė koncertų). Kiti važiavo per demarkacijos liniją prie Vievio ir Zarasų. M. Biržiškai ta proga buvo įduota nuvežti vilniečiams 12 000 dolerių³⁸. Beje, M. Biržiška ir anksčiau gabeno į Vilnių nemažas pinigų sumas. 1923 m. iki demarkacijos linijos Kaišiadorių rajone pinigus nuvežė prof. Z. Žemaitis³⁹. Taigi naudojamosi buvo kiekviena galimybe ir proga.

Labai retai Laikinajam Vilniaus lietuvių komitetui pinigai buvo siunčiami bankiniais pervedimais ar pašto perlaidomis. 1926 m. kovo mėnesį I. Jonyno nurodymu iš jo sąskaitos Lietuvos banke Nr. 62 buvo pervesta 6221 doleris į „Bank Związków Spółek Zarobkowych Wilno“ dr. Danieliui Alseikai, gyvenančiam Vilniuje, Jogailos gatvėje Nr. 9⁴⁰.

Pinigai į Vilnių kartais buvo siunčiami ir paštu. Išliko dokumentų, rodančių, kad slaptosios raštinės vedėja M. Kubiliūtė nedideles pinigų sumas siųsdavo nuo demarkacijos linijos. Iš Saldutiškio pašto 1928 m. liepos 19 d. 14 500 dolerių į Vilnių išsiuntė kun. J. Breiva⁴¹, D. Alseikai 1926 m. balandžio 10 d. iš Kauno buvo nusiųsta 2000 dolerių, gautų iš JAV lietuvių⁴². Savo ruožtu per JAV lietuvius ir jų organizacijas Lietuvos užsienio reikalų ministerija siuntė pinigus į okupuotąją Lietuvos dalį. Mums archyve nepavyko rasti 1924 m. bylų. Istorikas J. Skirius, tyrinėjantis Lietuvos–JAV santykius, kito aprašo bylose aptiko duomenų, kad 1924 m. sausio 25 d. Lietuvos vyriausybė slaptu raštu pasiuntiniui JAV K. Bizauskui pranešė, jog rengiasi Vilniaus lietuvių švietimo ir kultūros draugijoms kas mėnesį siuntinėti pinigus per JAV. Prašė pasiuntinybę suieškoti tam tikslui kokią nors lietuvių organizaciją, kadangi siųsti pinigus per pasiuntinybę nebuvo galima dėl reikalo slaptumo⁴³. Kiek tuo keliu buvo naudotasi, duomenų neradome, bet, matyt, 1924 m. pinigai buvo siunčiami, nes neišliko nei įprastinių I. Jonyno ataskaitų, nei pavienių asmenų pakvitavimų jam apie gautus pinigus. J. Skirius pastebi, kad glaudesni ryšiai tarp Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto ir JAV lietuvių organizacijų neužsimezgė. Dėl to, matyt, 1925 m. vėl buvo grįžta prie įprastinės tvarkos.

Atrodytų, kad pirmaisiais I. Jonyno veiklos metais pinigai buvo siunčiami per Berlyno bankus. Taip spėti leidžia dokumentuose išlikusios nedidelės užuominos. Per Rygą pinigai į Vilnių tikrai buvo siunčiami. Kurį laiką buvo siunčiami per Rygoje gyvenančią lietuvių J. Čapą⁴⁴. Per Rygos banką pinigai buvo tiesiogiai pervedami į Vilnių. Pavyko rasti Lietuvos atstovo Rygoje J. Aukštuolio pranešimą apie 1926 m. birželio 8 dienos 6000 dolerių perlaidą D. Alseikai⁴⁵. Gali būti, kad šiuo būdu buvo naudojamosi ne tą vieną kartą. Tačiau didelės sumas nuolat pervedinėti į vieno asmens bankinę sąskaitą arba į jo namus buvo neatsargu, nes galėjo atkreipti Lenkijos administracijos dėmesį.

Iš Lietuvos pinigai lietuvių organizacijoms būdavo siunčiami dažniausiai netiesiogiai. Iš pradžių, kaip matyti iš išlikusių dokumentų nuotrupų, I. Jonynas reikalavo iš tų, kurie gabendavo pinigus į Vilnių, perduoti juos žymiam Vilniaus

spaustuviniukui Martynui Kuktai. Pastarasis juos perduodavo Laikinojo lietuvių komiteto pirmininkui K. Stašui⁴⁶. Pinigai būdavo perduodami taip pat ir per vyskupą J. Matulevičių⁴⁷, S. Kairiūkštį⁴⁸, Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorių M. Šikšnį⁴⁹, protestantų pastorių J. Šepetį⁵⁰ ir kitus. Tik vėliau dažniau pradėta atiduoti tiesiogiai Lietuvių komiteto vadovams K. Stašui ir D. Alseikai. Tikriausiai tai priklausė nuo patikimumo tų asmenų, kurie gabendavo pinigus į Vilnių.

Sudėtingas Vilniaus lietuvių ir šio krašto tautinių mažumų šelpimo iš Lietuvos valstybės biudžeto kelias keldavo nemažų keblumų. Vilniečiai skųsdavosi, kad laiku negauna žadėtų pinigų, kad negali išmokėti algų ar atlikti kitų operacijų. 1923 m. kovo 16 d. K. Stašys rašė: „Kaip galėdami siųskite kuogreičiausiai sumas, kurios mums priklauso vasario ir kovo mėn. Atimkite 490 dol., kuriuos vargais pasisekė gauti. 40 dol. likusius iš sausio malonėkite pridėti. Rašote, kad K[ukta] kas 30 d. kiekvieno mėnesio sumokėsias sumą mums priklausantią. Mums skirta 3441 dol.“⁵¹. Taigi pasitaikydavo, kad pinigai vėluodavo, bet, kaip matyti iš K. Stašio ar D. Alseikos laiškelių ištraukų, I. Jonyno padėtų į archyvą, – jose labai užslėptai ir lakoniškai buvo pranešama, kada ir kokia suma gauta (žr. dokumentą Nr. 3) – pinigai visada pasiekdavo vilniečius.

Kai kurie dokumentai, kuriais buvo pranešama I. Jonynui apie pinigų gavimą, ne visai atitiktų formaliuosius kriterijus. Pavyzdžiui, ištrauka iš 1923 m. spalio mėn. 4 d. laiško (žr. dokumentą Nr. 4): „Pinigus per St. K. 5000 (dolerių) apsurėjau“. Iš tokių laiškų, rašytų K. Stašio ir D. Alseikos, ištraukėlių negalima nustatyti, su kuo Kaune vilniečiai susirašinėjo ir koku būdu jų laiškai patekdavo į Kauną. Iš Kauno laiškai ir telegramos į Vilnių buvo siunčiami paštu per Berlyną, Rygą, Varšuvą, Gdanską⁵². Toks pats, ko gero, buvo ir laiškų iš Vilniaus į Kauną kelias.

Tautinių mažumų (gudų, ukrainiečių, prolietuviškai nusiteikusių lenkų) rėmimo pinigais ir susirašinėjimo su jais būdai buvo kiek kitoki. Baltarusių organizacijos finansiškai buvo remiamos per Gdanską, kuris nors ir priklausė Lenkijai, bet turėjo laisvojo miesto statusą. Į Gdanską kas mėnesį buvo pervedamos nedidelės pinigų sumos. Dėl tų perlaidų 1927 m. vasario 3–6 d. į Gdanską važinėjo V. Lastauskas⁵³. Iš I. Jonyno sąskaitos Lietuvos banke pinigai būdavo tiesiog pervedami į Gdanską⁵⁴. Per Gdanske gyvenusį pilietį Kiršbaumą būdavo persiunčiami laikraščiai lenkų kalba į Lenkiją ir iš jos į Lietuvą⁵⁵. Dėl lenkiškų laikraščių siuntimo sutvarkymo iš Varšuvos į Gdanską 1927 m. lapkričio 6 d. važinėjo rašytojas K. Sakalauskas-Vanagėlis⁵⁶. K. Sakalauskas-Vanagėlis Varšuvoje buvo tam tikra rišamoji grandis. Per jį ėjo korespondencija. Jam iš Berlyno buvo siunčiami pinigai studentams lietuviams, kurie mokėsi Varšuvos ir kitose Lenkijos aukštosiose ir specialiosiose mokyklose⁵⁷. Lietuvos

pasiuntinybė Berlyne, kaip ir Rygoje, persiūsdama pinigus ir korespondenciją, atliko tarpininko vaidmenį. Ji nieko nesiūsdavo galutiniam adresatui. Ryga naudojosi ir baltarusiai.

Knygos ir vadovėliai vilniečiams

Vilniaus krašto lietuvių įstaigos ir organizacijos iš Lietuvos vyriausybės gaudavo ne tik pinigų, ne tik Lietuvos mokyklose buvo mokomi vilniečių vaikai ir jaunimas. Okupuotos Lietuvos dalies gyventojai taip pat buvo aprūpinami ir laikraščiais, knygomis, vadovėliais. Vadovėlių ir knygų autorių buvo ir Vilniuje, bet jų kūriniai iš esmės buvo leidžiami Lietuvoje. Vadovėlių, grožinės, mokslinės ir kitos literatūros Vilniaus krašto gyventojams buvo skiriama nemaža. Daug tokios literatūros I. Jonyno vadovaujamo departamento darbuotojai mažesnėmis kainomis pirkdavo Kauno spaustuvėse bei knygynuose. Kai kada leidyklos vilniečiams knygas dovanodavo. Labdara pasižymėjo „Švyturio“ bendrovė ir Spaudos fondas. „Švyturio“ bendrovė Vilniuje turėjo spaustuve, knygrišyklą, knygyną ir du didelius namus. Kaune bendrovė turėjo knygų sandėlį, knygyną ir namus. Savo einamąsias sąskaitas turėjo Kaune Prekybos ir pramonės banke, Lietuvos kredito banke bei Tilžės diskonto banke⁵⁸. Per šias sąskaitas žymus spaustuvininkas J. Strazdas kai kada persiūsdavo vilniečiams ne tik knygų, bet ir pinigų⁵⁹. 1927 m. „Švyturio“ bendrovė paaukojo vilniečiams 9 dėžes knygų, kurios kainavo 929,84 lito; tas knygas per Latviją į Vilnių nuvežė Šv. Kazimiero draugijos vadovas kun. N. Raštutis⁶⁰.

Didžiausia nepriklausomos Lietuvos leidykla „Spaudos fondas“ buvo pagrindinė įstaiga, spausdinusi knygas vilniečiams. 1925 m. „Spaudos fondui“ iš nepaprastojo Užsienio reikalų ministerijos biudžeto buvo sumokėta 2000 Lt⁶¹. Tų metų spalio 9 d. už tą sumą nupirktos knygos buvo išsiųstos į Vilnių S. Matjošaičio vardu, o į Švenčionis – tiesiog gimnazijai. Taigi knygos buvo skirtos Vilniaus ir Švenčionių lietuvių gimnazijų moksleiviams.

Knygos ir laikraščius gabenti taip pat buvo nelengva, nes su Lenkija nebuvo jokių santykių. Antra vertus, šis darbas nebuvo toks slaptas, kaip pinigų perdavimas. Lietuviški laikraščiai paprastai buvo siunčiami per Lietuvos atstovybę Rygoje. Persiuntimo išlaidoms padengti kas mėnesį buvo skiriamos atitinkamos pinigų sumos, dėl kurių pasiuntinybės vadovai atsiskaitydavo departamentui⁶². Knygos būdavo vežamos per demarkacijos liniją Kaltanėnų apylinkėse, gabenamos per Latvijos–Lenkijos sieną Daugpilio apylinkėse, siunčiamos vilniečiams paštu ir kitais būdais. Tad Vilnijos lietuvių vaikai mokėsi iš tų pačių vadovėlių, kaip ir Lietuvos Respublikos mokiniai, skaitė tą pačią lietuvišką literatūrą, apie Lietuvos gyvenimą sužinodavo iš atsiunčiamų laikraščių, nors turėjo ir savo leidinių.

Vietoj išvadu

Kadangi tarp Lietuvos ir Lenkijos nebuvo diplomatinių santykių ir buvo bijoma, kad Lenkijos administracija sužinos apie Lietuvos valstybės pagalbą Lenkijos okupuoto krašto gyventojams, I. Jonyno vadovaujamam departamentui 1922–1928 m. finansiškai remti lietuvių, baltarusių, ukrainiečių, žydų ir pagaliau lietuviškos orientacijos lenkų veiklą buvo ypač sunku. Sunku buvo dar ir dėl to, kad tą darbą ministerijoje dirbo vos keli žmonės ir dirbo slėpdamiesi net nuo bendradarbių. Tuo tarpu atsakomybė buvo didelė. Per jų rankas, o iki pasiekdavo tikslą – ir per daugelio kitų žmonių rankas, pereidavo didelės dolerių ir litų sumos. Valstybės Kontrolė gi akylai sekė ir dažnai tikrino jų veiklą. Išliko jos metinių ir keletu didelių einamųjų patikrinimų ataskaitos. Kontrolė niekada nerado kokių nors didesnių netikslumų ar pinigų eikvojimo be pateisinamųjų dokumentų. Piniginių reikalų vyriausioji tvarkytoja buvo slaptosios raštinės vedėja M. Kubiliūtė. Atskaitomybė visų, per kurių rankas ėjo pinigai, buvo didelė. Tos 9 bylos, iš kurių rinkau duomenis šiam straipsniui, pilnos kvitų ir kvitelių apie pinigų gavimą ir perdavimą, apie jų išleidimą (žr. dokumentą Nr. 4). Ypač skrupulingai atsiskaitydavo kun. M. Gustaitis, kuris pristatydavo malkų pirkimo, jų supjovimo, išmušto gimnazijos lango įstiklinimo, pakinktų taisymo ir panašius kvitelius. Vilniaus komitetams ir jų vadovams taip smulkmeniškai atsiskaityti buvo sunkiau. Kadangi iš Kauno buvo nurodoma, kam ir kiek turi būti skiriama pinigų, jie taip pat, be mokamų algų, pasisavinti lėšų negalėjo. Todėl tarp kai kurių senųjų Vilniaus lietuvių iki šiol sklandantys K. Stašio, D. Alseikos ir kitų įtarinėjimai yra visiškai nepagrįsti. Šiuo straipsniu norėčiau šiems vilniečiams paaiškinti ir įrodyti, kad jie per Lenkijos okupaciją sugebėjo baigti mokyklas, įsigyti specialybes tik remiami Lietuvos vyriausybės ir čia minimų bei neminimų lietuvių veikėjų – tikrų pasišventėlių – dėka. Taip, tiems žmonėms buvo mokamos algos ir pensijos, apmokamos kelionių ir pinigų ar knygų gabenimo išlaidos, bet niekas jų nesaugojo nuo okupacinės valdžios įtarinėjimo ir represijų, nuo rizikos savo karjera. Šie lietuvių visuomenės reikalams atsidavę žmonės verti atminimo, pagarbos ir reikiamo jų darbo vertinimo. 1920–1936 m. Vilniuje ir Vilniaus krašte jų vadovaujamos veikė 16 lietuvių draugijų, tarp jų: Laikinis Vilniaus lietuvių komitetas (vėliau Vilniaus lietuvių tautinis komitetas), Vilniaus lietuvių mokslo draugija, Vilniaus lietuvių švietimo draugija „Rytas“, Lietuvos labdarybės draugija, Vilniaus lietuvių mokytojų sąjunga, Vilniaus lietuvių ūkio draugija, Šv. Kazimiero draugija, Vilniaus lietuvių sporto klubas. Tos draugijos turėjo savo centrus ir daugiau kaip 40 skyrių. Veikė taip pat dvi gimnazijos, daugiau kaip šimtas mokyklų, keli šimtai bibliotekų ir kitų kultūros įstaigų. Ėjo 6 laikraščiai. Iki 1935 m. Vilniaus universitetą baigė 205 lietuviai, kiti mokėsi Lietuvos, Lenkijos, užsienio šalių universitetuose. Pavyzdžiui, 1935 m. Varšuvos, Krokuvos, Poznanės ir Lvovo universitetuose buvo 40 lietuvių studentų⁶³. Lietuvos vyriausybės remiamas plėtojosi lietuvių teatro, muzikos ir apskritai intelektualinis gyvenimas.

Priedas*

Dokumentas Nr. 1

Užsienio Reikalų Ministerijos Direktorius Igno Jonyno 1927 m. gruodžio mėnesio piniginė ataskaita

Pasiųsta Vilniun \$ 10 500	105 000 lt
Pasiųsta Vilniun \$ 9 045	90 450 „
Pasiųsta Vilniun \$ 7 500	75 000 „
Pinigų keitimas į dolerius	1 352, 25 „
Pinigų nuvežimo reikalams	150 „
Ukrainiečiams	5 000 „
Pasiųsta Vanagėlio nurodymu	470 „
Persiuntimo išlaidos	4 „
Alga p. Ig. Jonynui	800 „
Alga p. K. Duž-Dušeovskiui	600 „
Alga p. V. Borisavičiui	360 „
Švenčių priedas p. Ig. Jonynui	400 „
Švenčių priedas p. K. Duž-Dušeovskiui	300 „
Švenčių priedas p. V. Borisavičiui	180 „
Lenkų laikraščiai	124,60 „
Pasiųsta Bliūdžiuvieni (Vilniaus sąskaita)	120 „
Laikraščių prenumerata 1928 metams:	
„Švietimo darbas“ (2 kvitu)	280 „
„Lietuva“ (2 kvitu)	420 „
„Lietuvis“ (3 kvitu)	228 „
„Lietuvos žinios“	360 „
„Rytas“	262 „
„Socialdemokratas“ (2 kvitu)	30 „
„Lietuvos ūkininkas“	50 „
„Echo“ (pusei metų, 2 kvitu)	160 „
„Kultūra“	222,50 „
„Statistikos Biuletenis“	60 „
„Lietuvos ūkis“	40 „
„Journal de Genève“	77,60 „
„Le Temps“	62,10 „
Telefono abonementas	110 „
Pašalpa kalinių žmonoms	100 „
Duota skautams Vilniun grįžti	50 „
Telegrama Rygon	3,50 „
Lietuvos pašto ženklai	50 „
Latvijos pašto ženklai	25 „

287 902,50

LVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 251

*Dokumentų kalba netaisyta. – Red.

Dokumentas Nr. 2

Seinų „Žiburio“ gimnazijos bėdinųjų mokinių pašalų lapas
1925 m. spalio mėnesiui

Eilės Nr.	Pavardė ir vardas	Klasė	Litų	Gavusiojo parašas
1.	Maširkaitė Aldona	III	55 Penkiasdešimts penkis litus gavau	<i>parašas</i>
2.	Maširkaitė Birutė	III	55 Penkiasdešimts penkis litus gavau	<i>parašas</i>
3.	Vašelinskaitė Jadvyga	II kurs.	15 Penkiolika litų gavau	<i>parašas</i>
4.	Drūtys Viktoras	VII	30 Trisdešimts litų gavau	<i>parašas</i>
5.	Drūtys Jurgis	III	40 Keturiasdešimts litų gavau	<i>parašas</i>
6.	Balkus Juozas	VIII	25 Dvidešimts penkis litus gavau	<i>parašas</i>
7.	Balkus Adomas	II	40 Keturiasdešimts litų gavau	<i>parašas</i>
8.	Budreika Juozas	III	40 Keturiasdešimts litų gavau	<i>parašas</i>
9.	Matusevičaitė Marija	III	35 Trisdešimts penkis litus gavau	<i>parašas</i>
10.	Mikalauskaitė Elzė	VIII	25 Dvidešimts penkis litus gavau	<i>nėra parašo*</i>
11.	Mikalonytė Veronika	VIII	45 Keturiasdešimts penkis litus gavau	<i>parašas</i>
12.	Pajaujis Jonas	VIII	45 Keturiasdešimts penkis litus gavau	<i>parašas</i>
13.	Pavasarytė Viktorija	III	55 Penkiasdešimts penkis litus gavau	<i>parašas</i>
14.	Maslauskaitė Marija	IV	30 Trisdešimts litų gavau	<i>parašas</i>
15.	Petruškevičiūtė Marija	IV	20 Dvidešimts litų gavau	<i>parašas</i>
16.	Šilingauskaitė Bašė	I	50 Penkiasdešimts litų gavau	<i>parašas</i>
17.	Paciukonytė Veronika	II kurs.	25 Dvidešimts penkis litus gavau	<i>parašas</i>
18.	Benevičius Bronius	I	50 Penkiasdešimts litų gavau	<i>parašas</i>
19.	Krikščionas Vladas	II	50 Penkiasdešimts litų gavau	<i>parašas</i>
20.	Palionytė Marija	III	25 Dvidešimts penkis litus gavau	<i>parašas</i>
21.	Kalinauskaitė Marija	III	50 Penkiasdešimts litų gavau	<i>parašas</i>
22.	Petruškevičius Kazys	VII	45 Keturiasdešimts penkis litus gavau	<i>parašas</i>

Iš viso 825 litai Aštuoni šimtai dvidešimts penki litai.

M. Gustaitis *parašas*

LVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 34. L. 24

**Mikalauskaitės Elzės pavardė dokumente išbraukta pieštuku*

Dokumentas Nr. 3

J. Šlapelio pasirašytas raštelis apie pinigų gavimą

1 2 . 5 7 9 d o l .

Iš Užsienių Reikalų Ministerijos Direktorius I. Jonyno paėmiau dvyliką tūkstančių penkis šimtus septyniasdešimt devynis dolerius įduoti Viln. Liet. Laik. Komiteto pirmininkui

Dr. J. Šlapelis

Kaunas
1928. IX.7 d.

LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 39. L. 84. Rankraštis.

Ištrauka iš 1923 m. spalio 4 d. laiško*

Pinigus per St.[asį] K.[airiūkštį] 5000 (dolerių) apturėjau.

LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 144. L. 164. Rankraštis.

*Ant šio popieriaus lapelio I. Jonyno ranka pieštuku užrašyta: „vietoj kvito“ – Aut.

- ¹Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 26. L. 116.
- ²I. Jonyno 1923 01 08 rašto nuorašas Valstybės kontrolieriui // LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 144. L. 9.
- ³Ten pat. L. 112.
- ⁴Ks. Sakalausko-Vanagėlio 1928 09 20 pakvitavimas apie pinigų gavimą // LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 39. L. 89.
- ⁵Finansų ministerijos Taupomųjų valstybės kasų valdybos 1926 04 08 raštas Užsienio reikalų ministerijos departamento direktoriui I. Jonynui // LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 150. L. 77; Lietuvių sanitarinės pagalbos draugijos Vilniuje 1926 01 31 kvitas // Ten pat. L. 78; I. Jonyno 1926 03 31 konfidencialus raštas Valstybės kontrolieriui // Ten pat. L. 80; Taupomųjų kasų 1926 03 31 raštas I. Jonynui apie paskolos apmokėjimą // Ten pat. L. 89.
- ⁶J. Basanavičiaus 1926 03 27 pakvitavimas // LCVA. F. 383. 2. B. 150. L. 81.
- ⁷Ištrauka iš 1923 06 22 K. Stašio laiško // LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 144. L. 3–3a.
- ⁸I. Jonyno 1923 04 piniginė ataskaita // LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 144. L. 67–68.
- ⁹I. Jonyno 1923 05 ir 02 piniginė ataskaita // LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 144. L. 86, 38.
- ¹⁰Ten pat. L. 93.
- ¹¹Ten pat. L. 11, 137.
- ¹²LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 146. L. 3–4.
- ¹³LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 30. L. 516; Ap. 9. T. 1. B. 36. L. 516.
- ¹⁴1926 09 01 ir 1925 11 30 kun. M. Gustaičio laišakai I. Jonynui // LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 34. L. 232, 22.
- ¹⁵I. Jonyno 1925 05 piniginė ataskaita // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 146. L. 65; 1925 12 31 J. Bžozovskio pakvitavimas apie gautus 150 Lt, skirtų sumokėti už gudų buto nuomą // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 150. L. 47; sąskaitos už elektrą iš Kauno m. apšvietimo bendrovės // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 150. L. 48–49; V. Lastausko pakvitavimas apie „Krivič“ leidimui gautus 4400 Lt // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 150. L. 51; laikraščio „Exo“ redakcijos 1928 07 02 sąskaita Gudų veikimo centrui Lietuvoje // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 39. L. 200.
- ¹⁶Spaustuvių sąskaitos // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 150. L. 52, 53, 54, 55, 62.
- ¹⁷Lietuvos pasiuntinybės Berlyne sekretoriaus S. Lozoraičio 1926 03 15 raštas I. Jonynui apie A. Borovskio pirktų klišių išlaidas // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 37. L. 59; A. Borovskio 1926 02 13 pakvitavimas ir sąskaita // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 37. L. 60.
- ¹⁸I. Jonyno 1927 10 05 raštas Valstybės kontrolieriui // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 193.
- ¹⁹V. Bandrivskio 1925 08 05 ir 1925 12 31 pakvitavimai dėl 5000 Lt gavimo iš I. Jonyno // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 150. L. 7, 8.
- ²⁰Žydų reikalų ministerijos reikalų vedėjo L. Šapiro 1923 01 01 pakvitavimas I. Jonynui // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 26; Ištrauka iš 1922 10 16 patvirtinto Nepaprastojo biudžeto specialiojo § M. Ministro Pirmininko kreditų papildymo // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 262,

266; I. Jonyno 1922 11 pinigine ataskaita // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 277, 278; I. Jonyno 1922 12 pinigine ataskaita // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 289.

²¹Kun. J. Breivos 1926 12 10 rašteliš apie gautus pinigus // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 151. L. 102.

²²Kun. J. Breivos 1926 12 22 laiškeliš M. Kubiliūtei // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 151. L. 22; A. Mažeikos 1926 12 23 pakvitavimas I. Jonynui, kad gavo 14 000 dolerių // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 151. L. 21.

²³Kun. J. Breivos pakvitavimas 1925 09 05 apie gautus 12 200,80 Lt // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 34. L. 94.

²⁴I. Jonyno 1928 07 19 laiškeliš kun. J. Breivai // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 39. L. 102.

²⁵I. Jonyno rašteliš apie 1926 02 27–29 kelionės į Kernavę išlaidas ir prašymas jas (26,80 Lt) apmokėti // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 37. L. 205.

²⁶S. Kairiūkščio pakvitavimas apie iš I. Jonyno gautus pinigus // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 151. L. 272.

²⁷J. Kairiūkščio pakvitavimas dėl gautų pinigų // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 34. L. 199.

²⁸J. Kairiūkščio 1927 11 26 pakvitavimas I. Jonynui // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 244.

²⁹J. Kairiūkščio 1926 07 06 pakvitavimas I. Jonynui // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 272.

³⁰H. Kairiūkštytės-Jaciniėnės 1926 12 10 pakvitavimas dėl 1000 Lt, gautų iš I. Jonyno už Vilniuje broliui įmokėtus 100 dolerių // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 151. L. 26; H. Kairiūkštytės-Jaciniėnės 1927 01 24 pakvitavimas dėl 1000 Lt, gautų už Vilniuje jos įmokėtus pinigus // Ten pat. L. 5; I. Jonyno 1927 02 03 rašto Valstybės kontrolieriui priedas apie pinigų sumokėjimą H. Kairiūkštytei-Jaciniėnei ir K. Kiršanskui // Ten pat. L. 5.

³¹V. Alseikienės 1925 07 08 ir 1925 08 13 pakvitavimai I. Jonynui // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 34. L. 142, 198.

³²E. Vileišienės 1927 03 07, 1927 11 25 ir kt. pakvitavimai // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 65, 145, 67.

³³E. Vaivadaitės 1926 02 20 pakvitavimas I. Jonynui, kad gavo 8000 dolerių, skirtų nuvežti į Vilnių ir įteikti Vilniaus Lietuvių komiteto pirmininkui dr. D. Alseikai // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 37. L. 144.

³⁴Jono Vaivados 1926 02 06 pakvitavimas, kad iš I. Jonyno gavo 15 000 dolerių, skirtų nuvežti į Vilnių D. Alseikai // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 37. L. 218.

³⁵Kun. P. Dogelio 1926 11 29 rašteliš, kad iš I. Jonyno gavo 6000 Lt už 600 dolerių, kuriuos jis įmokėjo Vilniaus Laikinojo Lietuvių komiteto pirmininkui; kun. P. Dogelio 1927 03 26 rašteliš, kad iš kun. N. Raštučio gavo 5000 Lt už jo įmokėtus Vilniuje pinigus // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 151. L. 84, B. 40. L. 47; Vyskupo P. Bučio 1925 04 20 pakvitavimas apie iš I. Jonyno gautus 2600 Lt už įmokėtus Vilniuje pinigus // Ten pat. B. 146. L. 66; K. Kiršansko 1927 02 03 pakvitavimas dėl 12 625,33 Lt, gautų iš I. Jonyno // Ten pat. B. 40. L. 24; D. Palevičienės 1927 06 09 pakvitavimas apie pinigų gavimą ir vežimą į Vilnių // Ten pat. B. 39. L. 125.

³⁶K. Stašio 1927 04 22 pakvitavimas I. Jonynui, kad gavo 15 000 dolerių // Ten pat. B. 40. L. 90; Jo 1928 03 pakvitavimas, kad iš I. Jonyno gavo 12 500 dolerių // Ten pat. B. 39. L. 140; Jo 1928 04 14 rašteliš, kad gavo 13 700 dolerių // Ten pat. L. 164; D. Alseikos 1926 04 03 pakvitavimas, kad gavo iš I. Jonyno Vilniaus lietuvių reikalams 13 500 dolerių // Ten pat. B. 151. L. 171; Jo 1927 07 21 rašteliš, kad gavo 6500 dolerių // Ten pat. B. 40. L. 145.

³⁷Kun. P. Kraujelio 1926 04 17 pakvitavimas, kad iš I. Jonyno gavo 11 100 Lt, skirtų perduoti D. Alseikai // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 37. L. 84; Kun. K. Čibiro 1928 03 13 rašteliš, kad gavo 12 500 dolerių, skirtų nuvežti į Vilnių D. Alseikai // Ten pat. B. 39. L. 139; to paties 1928 10 20 pakvitavimas, kad gavo 20 000 dolerių, skirtų nuvežti D. Alseikai // Ten pat. L. 30; Kun. N. Raštučio 1927 07 28 pakvitavimas, kad iš I. Jonyno gavo 2000 dolerių, skirtų nuvežti į Vilnių // Ten pat. B. 40, L. 146; to paties 1928 09 29 rašteliš dėl 14 000 dolerių nugabenimo // Ten pat. B. 39. L. 64; K. Valecko 1926 09 01 rašteliš apie iš I. Jonyno gautus 6850 dolerių, skirtų nuvežti į Vilnių. // Ten

pat. B. 151. L. 135; Kun. K. Trukano 1925 06 pakvitavimas apie gautus 11 600 dolerių, skirtų nuvežti Vilniaus lietuvių komitetui // Ten pat. B. 146. L. 11; J. Šlapelio 1926 08 25 pakvitavimas dėl 6000 dolerių, gautų iš I. Jonyno Vilniaus lietuvių reikalams // Ten pat. B. 151. L. 136; to paties 1928 09 07 raštelis, kad gavo nuvežti į Vilnių 12 579 dolerius // Ten pat. B. 39. L. 84 (Žr. dokumentą Nr. 3).

³⁸M. Biržiškos 1927 03 01 ataskaita už 1000 Lt ir 59 dolerius, gautus iš I. Jonyno dr. J. Basanavičiaus laidotuviams. Išleido 34,50 dolerių ir 341 litą, kitus grąžino // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 19; A. Sodeikos ir V. Grigaitienės 1927 02 25 kelionės į J. Basanavičiaus laidotuves ir grįžimą iš jų per Rygą ataskaita. Jie išleido 30,50 dolerio // Ten pat. L. 20; E. Turausko 1927 03 19 pakvitavimas dėl 100 Lt, jo išleistų J. Basanavičiaus laidotuviuose // Ten pat. L. 21.

³⁹M. Biržiškos ir Z. Žemaičio piniginiai pakvitavimai I. Jonynui // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 258, 171.

⁴⁰I. Jonyno raštas Lietuvos Bankui // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 37. L. 147.

⁴¹Kun. J. Breivos raštelis apie gautus 198,25 Lt persiuntimui į Vilnių ir Saldutiškio pašto kvitas // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 39. L. 194.

⁴²D. Alseikos 1926 04 10 raštelis, kad iš I. Jonyno gavo 2000 dolerių JAV lietuvių aukų // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 37. L. 83.

⁴³Skirius J. Klaipėdos bei Vilniaus problemos ir JAV vyriausybės pozicija (1922-1929 m.) // Lietuvos istorijos metraštis. 1989. V., 1990. P. 56.

⁴⁴M. Kubiliūtės 1923 08 02 pakvitavimas, kad persiųsdama Rygos lietuviui J. Čapui laikraščius, knygas ir pinigus išleido 60 Lt // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 143.

⁴⁵LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 37. L. 10.

⁴⁶Ištrauka iš K. Stašio 1923 03 16 laiško // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 39; Ištrauka iš 1923 04 07 K. Stašio laiško apie 1490 dolerių, gautų iš M. Kuktos // Ten pat. L. 41.

⁴⁷Iš I. Jonyno 1923 07 ataskaitos: Laikinajam Vilniaus lietuvių komitetui per vysk. J. Matulevičių buvo pasiūsta 2300 dolerių // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 127.

⁴⁸LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 95; B. 144. L. 272.

⁴⁹LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 272.

⁵⁰1925 07 17 pašto kvitas ir prie jo I. Jonyno priedas // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 146. L. 66a.

⁵¹LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 39.

⁵²Tai matyti iš ministerijos tarnautojų kvitelių, išlikusių bylose, apie pašto ženklų ir kitas išlaidas // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 39. L. 54, 55, 56, 49; B. 144. L. 58 ir kt.

⁵³V. Lastausko 1927 02 07 baltarusių kalba rašyta ataskaita I. Jonynui dėl kelionės metu padarytų išlaidų (383 Lt) // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 35.

⁵⁴Lietuvos Banko 1927 03 07 pranešimas I. Jonynui apie pinigų pervedimą į Dancigą // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 39.

⁵⁵Iš I. Jonyno 1923 10 piniginės ataskaitos // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 178.

⁵⁶I. Jonyno raštelis apie 88 Lt, sumokėtus Ks. Sakalauskiui-Vanagėliui jo kelionės išlaidoms iš Varšuvos į Gdanską ir atgal „okupuotos Lietuvos reikalais“ padengti // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 256.

⁵⁷Iš I. Jonyno mėnesinių ataskaitų // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 37. L. 175 ir kt.; 1928 04 27 V. Čečeto, URM raštinės viršininko, pašto perlaida // Ten pat. B. 39, L. 175 ir kt. perlaidos.

⁵⁸„Švyturio“ bendrovės 1923 07 06 kvitas // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 137.

⁵⁹J. Strazdo 1923 02 27 pakvitavimas I. Jonynui dėl gautų 1000 dolerių, skirtų pasiūsti į Vilnių Laikinajam lietuvių komitetui // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 144. L. 45.

⁶⁰Kun. N. Raštučio pakvitavimas ir knygų sąrašas // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 39. L. 172-174.

⁶¹Spaudos Fondo 1927 12 30 knygų sąrašas su kvitu apie gautus pinigus ir 1927 09 06 knygų sąrašas Švenčionių gimnazijai // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 176-179a.

⁶²A. Andrašiūno 1927 11 25 raštėlis iš Rygos dėl 50 Lt, gautų persiųsti literatūrai į Vilnių // LCVA. F. 383. Ap. 9. T. 2. B. 40. L. 35; K. Bizausko 1928 02 29 pakvitavimas dėl laikraščių persiuntimui į Vilnių gautų pinigų // Ten pat. B. 39. L. 54.

⁶³Lietuvos ūgaliotojo ministro K. Škirpos pro memoria po pasikalbėjimo su vilniečiais R. Mickėvičiumi ir A. Buroku // LCVA. F. 383. Ap. 2. B. 855. L. 94, 109–110, 115.

Gauta 1995 m. gegužės mėn.

Zusammenfassung

ALDONA GAIGALAITĖ

UNTERSTÜTZUNG DER LITAUISCHEN ORGANISATIONEN IM GEBIET VILNIUS DURCH DEN LITAUISCHEN STAAT IN DEN JAHREN 1922–1928

Die Regierung der Litauischen Republik förderte die materielle Unterstützung für die außerhalb Litauens lebenden Litauer sowie ihre Organisationen. Die meisten Litauer lebten im Gebiet Vilnius und in der alten Hauptstadt Litauens, in Vilnius, das Polen 1920 an sich gerissen hatte. Deshalb geht den Vilniusern die größte Aufmerksamkeit sowie die Geldmittel des vom Außenministerium zu diesem Zweck gestieften Fonds. Sie erhielten bis 2. Millionen Lit jährlich. Von diesen Geldmitteln wurden 16 litauische Gesellschaften und über 40 ihre Abteilungen unterhalten. Im Gebiet Vilnius gab es 2 litauische Gymnasien, über 150 Schulen, einige hundert Bibliotheken sowie andere Kultureinrichtungen. Die litauischen Jugendlichen studierten an den Universitäten Polens, Litauens und anderer Länder.

Die litauische Regierung unterstützte sowohl die Tätigkeit litauischer als auch belorussischer, ukrainischer, jüdischer und polnischer prolitauischer Organisationen, denn die Vertreter mancher hier erwähnten Nationen konnten wegen unterschiedlicher Gesellschaftsordnung bzw. politischer Gesinnung keine materielle und moralische Unterstützung von ihrer Nation bekommen.

Auf solche Weise wurde ihre Tätigkeit im Gebiet Vilnius materiell unterstützt, weil die Vertreter dieser Nationen, wie auch Litauer hier von der polnischen Verwaltung benachteiligt wurden.

Im Artikel werden anhand zahlreicher Tatsachen, die in 9 Akten erhaltengeblieben sind, Arten der Finanzierung durch die litauische Regierung in den Jahren 1922–1928 analysiert. Es werden die auf diesem Gebiet wirkenden Personen sowie Organisationen erwähnt.